

TANPINAR ŞİİRİNDE RÜYA

Hatice BİLDİRİCİ

Şiir, söz güzelliği ile rüyanın evladıdır. Şair ise uyanıkken rüya görebilen, gördüğü bu rüyayı en doğru kelimelerle dile getirebilen insandır. Her gün doğan güneşin altında başka bir güneşin aydınlığını görebilen kimsedir o. Şiir, başka bir âlemin ışığı ile aydınlanmışların görebileceği rüyadır. Musikinin, tabiatın, mimarinin zamana verdiği aydınlıkla rüya görebilen Tanpınar, eşikte yani diğer güneşin ışığının bir görünüp bir kaybolduğu aralıkta duran şairdir. Hatta ışığı bulduğunda şair, kaybettiğinde nasirdir. O, rüyanın soyut, yaşamın somut gerçekleri içinde gidip gelen bir sanatçıdır.

Şiirin bir rüya hâli olduğunun farkındadır. *Bir âlem kurulur gibi yeniden/Baş-tanbaşa hayal, düşünce, rüya*¹ mısralarında söylediği âlemi doğuracak ilhamın peşindedir. İşte, bu eşikte hep şairliğini sorgular. Aslında daima şiir âlemindeki güneşin altında kalmak istemektedir.

“Antalyalı Bir Genç Kıza Yazdığı Mektup”ta: “*Asıl estetiğim Valéry’yi tanıdıktan sonra teşekkül etti (1928-1930 yıllarında). Bu estetiği ve şiir anlayışını rüya kelimesiyle ve şuurlu çalışma fikirleri etrafında toplamak mümkündür. Yahut da musiki ve rüya Valéry’nin ‘Velev ki rüyalarını yazmak isteyen adam bile azami şekilde uyanık olmalıdır.’ cümlesini ‘en uyanık bir gayret ve çalışma ile dilde rüya hâlini kurmak’ şeklin-de değiştirin, benim şiir anlayışım çıkar.*” der. Şiirdeki asıl hedefini böylece özetlemiş olan Tanpınar, estetiğini rüya üzerine kurduğunu da poetik bir açıklama olarak bu mektupta dillendirmiştir.

Rüya ve şuurlu çalışmanın izini sürebileceğimiz şiirlerden biri olan “Yavaş Yavaş Aydınlanan”²da Tan-

1 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Bütün Şiirleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s. 37.

2 *age.*, s. 64.

pınar, *Yavaş yavaş aydınlanan/Bir denizaltı âlemi/Yosunlu bir boşluktan/Çekiyor kendine beni* mısralarıyla başka bir âlemin sınırlarına dalarak şiirine başlar. Kaplan'a göre su altı, bazı psikologlarca anne rahmi, boşluk ya da bir rüya âlemine karşılık gelmektedir.³ Biz psikolojik bir yoruma başvurmuyup Tanpınar'ın ifadelerinden yola çıkarsak onun bir rüya âleminin peşinde olduğunu, bu âlemde şiiri, kendini ve hatta hakikati aradığını söyleyebiliriz.

Rüyanın, onun nezdinde bu denli önemli olmasında Freud'dan etkilenmesinin payı vardır. Ahmet Hamdi Tanpınar için rüya, kısıtlanmadan kendini ifade etme alanıdır. Gerçeküstücülerin bilinçaltına yönelik çalışmalarını o; bir "ütopya", "muhayyel belde" hatta bir "kızıl elma" gibi algıladığı soyut bir âlem olan rüya ile yapmayı hedefler.

Günlüklerinden, gerçek hayatında da sık sık rüya gördüğü ya da gördüğü rüyaları hatırladığı anlaşılır. Ayrıntılarını da anlattığı bu rüyalarının çoğunlukla kâbus mahiyetinde olduğu görülür. 15 Şubat 1961 tarihli günlük metninde "*Hiç olmazsa kendi hayatıma uzaktan olsun dikkatle bakmasını bilsem ve görsem. En büyük eksiğim bu. Rüya şiirde, sanatta güzel olabilir fakat yaşarken. Ne aşağılıktı o gece.*"⁴ Bu cümlelerden iç muhasebelerinin ve kendisiyle yaptığı acımasız mücadelenin bu kâbuslarla ilgisi olduğunu anlamak çok da zor olmaz. Şiirlerindeki rüya âlemi ile kendi rüyalarının ilgisi olmadığını anladığımız başka bir metin de bundan yedi yıl öncesine aittir. 4 Mart 1954 tarihli yazısı şöyledir: "*Salı sabahı korkunç rüyalarından uyanma. Acayip hisler ki para meseleleri daha trajik yapıyordu. Ağzımdan yine kan geldi ve kaç gündür ateşim var. Bir güne neler sığabiliyor! Bununla beraber onu bekliyordum.*" Metin, sevgilinin gelip gelmeyeceği üzerine bir iç monologla devam eder ve düşüncelerden muhayyileye doğru bir geçiş görülür: "*En basit, en tabii şeylerde bile bütün zaman boyunca devam edecek bir nevi parçalanmazı istiyorum. (...) Her şeyim, olduğu gibi bütün şartların değişeceği bir gelecek zamana kendiliğinden fırlıyor. Senelerin yahut günlerin ötesinde öyle bir yer var ki ben, bir başka ben olarak oradayım.*"⁵ Bergson'un zaman anlayışından izler gördüğümüz bu cümleler şu mısralarını hatırlatır: *Ne içindeyim zamanın/Ne de büsbütün dışında;/Yekpare geniş bir anın/Parçalanmaz akışında/ Bir garip rüya rengiyle/Uyuşmuş gibi her şekil,/ Rüzgârda uçan tüy bile/Benim kadar hafif değil.*⁶ Çoğunlukla hastalık, parasızlık, beklediği itibarı görememe, Doğu-Batı çıkmazında kalma, sevgiliden uzakta olma gibi dertler Tanpınar'ın peşini bırakmaz. Bunu günlüklerinden, birçok tanıklıktan ve nesirlerinden öğreniyoruz. Sık sık korkunç rüyalarından uyandığını bildiğimiz şair, "Ne İçindeyim Zamanın" isimli bu şiirinde, rüzgârda uçan bir tüyden bile hafif bir biçimde muhayyilesinin mekânı olan rüya âlemine sığınarak sonsuza uzanmak ister.

3 Mehmet Kaplan, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s. 62.

4 İnci Enginün; Zeynep Kerman, *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 257.

5 İnci Enginün; Zeynep Kerman, *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s.113.

6 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Bütün Şiirleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s. 19.

Bu dünyaya ait her şeklin uyuştuğu, sadece şiirleriyle ulaştığı rüya âleminde, bir yolculuğun var olduğunu hayal edebilmesi için belki de zamanı, sonsuzluğa uzanan anların toplamı olarak görmesi gerekiyordu. Kendisindeki bu Bergson izlerinden birçok kereler bahsetmiş olan şair, zaman ve ebediyet fikri arasındaki ilgiyi rüya bağlamında kurmuştur denilebilir.

Onun rüya âleminin zemini tabiattır. Bu zeminin biricik misafiri sevgilidir. Rüyanın arkasında ise tabiatın da sevgilinin de güzelliğini taçlandıran bir senfoni hazır bulunur. Sanat bir tablo olarak önümüze seriliverdiğinde, bahsettiğimiz güneş hususi aydınlığını yollar bu rüyaya. Böylece Tanpınar'ın durduğu eşikte şiir tecessüm eder: *Sen akşamlar kadar büyüülü, sıcak,/Rüyaların kadar sade, güzeldin,/Başbaşa uzandık günlerce ıslak/ çimenlerinde yaz bahçelerinin.*⁷ Bir rüya âlemine uzanılan bu mısralarda sevgilinin de rüyasını dile getiren şair, bir çerçeve rüyayı pekiştirmek ister gibidir.

Tanpınar “Şiir ve Rüya 2” başlıklı makalesinde, Dede'nin “Mahur Beste”sini ilk dinlediğinde muhayyilesinde ansızın boşlukta büyük bir ağaç canlandığını, Eyyubi Bekir Ağa'nın “Mahur Beste”sini her dinlediğinde ise muhayyilesinde tanımadığı bir kadın yüzünün belirdiğini, böylece geceleyin bir şimşegin verdiği aydınlık misali ayrı bir âlemin tesiri altına girdiğini söyler. Ayrıca bunların ani bir duyuş altında şekillenmiş rüya olduğunu, bu şekillerin herhangi bir şiirine girip girmemesinin kendi derinliklerini yoklayabilme kabiliyetine bağlı olduğunu belirtir.⁸

“Hiç uyuyan insana dikkat ettiniz mi? Yanı başınızda olmasına rağmen bizden ne kadar uzakta, ne kadar derinliktedir. Bir yokluğun katılaştırdığı bu vücudun, bu donmuş çizgileri, temelleri ölümden yüzen bu garip mimarının daha demin etrafında dönüp dolaşan mahlûkla ne alakası olabilir?”⁹ sözleri de Tanpınar'a aittir. Uyuyan insan, başka bir yere gitmiştir. Şiirle rüya arasındaki bağ da gitmek hatta belki de kaçmakla ilgilidir. Gerçeğin tahammülfersa hâlinde muhayyel bir âleme kaçıştır şiirin rüyasını görmek. Nitekim Tanpınar, “...bütün hayatımız büyük firar kapıları-la doludur.”¹⁰ der. Bu kaçışın götürdüğü yerdeki birçok imgeyi sıraladıktan sonra da bunların tabiattan çok yüksek bir şeyin, hilkat nizamının peşinde olduklarını söyler. Şair, soğuk gerçeklikten kaçarak bir rüya âleminde aranan şeyi ontolojik bir mesele olarak algıladığını da ifade etmiş olur.

“Bursa’da Zaman”ı değerlendiren Mehmet Kaplan, “Eserin birinci kısmında Bursa’nın içinde gizli olan rüya ve manayı ortaya koyan şair, ikinci kısmında kendisinden ve sevgilisinden bahsediyor. (...) Dekor ile insan, mekân ile insan arasındaki bu birleşme bir ebediyet vehmi doğuruyor. ‘Havayı dolduran uhrevi ahenk’, ölümlü, tatlı bir rüya, bir ‘ilah uykusu’ gibi hissettiriyor.”¹¹ ifadeleriyle Tanpınar’daki rüyanın ölüm ve ebediyet vehmi ile ilgisini izah eder. Tanpınar, bahsettiğimiz hu-

⁷ age., s.38.

⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s. 35-36

⁹ age., s.30.

¹⁰ age., s.36.

¹¹ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s. 87.

Vladimir Kush - Ascent of The Spirit

susi aydınlıkta, içinde bulunduğumuz zamandan başka bir zamana geçtiğinde rüya âlemine de adımını atmış olur. Bu âlemde beklentisi ise daha önce belirttiğimiz gibi sonsuza uzanmaktır. Çünkü onun hayal dünyasında ve belki de düşünce dünyasında geleneksel muhayyilemizde yer alan döngüsellik ya da bir daireyi tamamlamak fikri değil, doğrusal bir düzlemde sonsuza uzanmak isteği vardır. “Bir Gül Tazeliği”nde bizi bir rüyanın içine çektikten sonra *Yosun bahçelerin uzak vehminde;/Sesler erişilmez ufuklar gibi*¹² mısralarında olduğu gibi birçok mısrasında doğrusal bir bakış sezilir. Tanpınar’ın estetiğindeki bu bakış yani sanat vasıtasıyla ebediliğe ulaşma fikri mükemmeliyet fikrinin bir sonucu olarak da izlenebilir.

“Rıhtımda Uyuyan Gemi”¹³de hayatı ve ölümü denize ait unsurların simgeselliğinde irdeler. İnsan rıhtımda uyuyan gemidir. Denize açılacak gemi, hayat yolculuğuna çıkacaktır. Bir rüyada bu yolculuğa çıkarak sonsuzluğa uzanmayı tahayyül eder. Gerçek hayat ve ölüm realitesinden rüyaya sığınarak kaçmaya çalıştığı söylenebilir. Yine “Gül”¹⁴ şiirinde şair aşk, güzellik ve sanatın sonsuzluğunu bu sembolle verirken güle ezeli aşkın, gülümseyen yüzün, tekrar tekrar doğuş ve var olma azminin, bir ana sığmış ebediyet rüyası olma anlamı yükler.¹⁵ Bu örnekleri artırmamız mümkündür.

Tanpınar; roman, öykü, deneme ve edebiyat tarihi yazarlığı ile öne çıkmış bir entelektüeldir. Özellikle Türk romancılığı için bir köşe taşı kabul edilir. Ancak onun gözü her zaman “büyük sanatkârlıkta” yani şairliktedir. Günlüklerinde de düzyazılarından çok şiirleri üzerine yaptığı çalışmaları ve şairliği ile ilgili kaygılarını görürüz. Onun iç dünyasını asıl meşgul eden şiirdir. İşte Tanpınar için bütün sanatların önünde olan şiir, rüyanın imkânları ile bu dünyanın gerçeklerinden uzaklaşma ve bir ebediyet fikrine ulaşma işidir.

12 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Bütün Şiirleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s.32.

13 *age.*, s. 39.

14 *age.*, s. 55.

15 Nurullah Çetin, *Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Şiiri*, *Hece Dergisi Ahmet Hamdi Tanpınar Özel Sayısı*, S. 61, s.153.